

ДАНИЛО (ГАВРАНОВИЋ)
Епархија зворничко-тузланска
Бијељина
jeromonahdanilo@gmail.com

Оригинални научни чланак
УДК 271.222(497.11)-523.4/.6"15/16"
DOI 10.7251/GUARS1810071G

МОНАСТИР ТАВНА У ПЕРИОДУ XVI–XVII ВИЈЕКА. РЕВАЛОРИЗАЦИЈА ИСТОРИЈСКИХ ИЗВОРА И РАДОВА О МОНАСТИРУ

Апстракт: Тематика рада обухвата временски период од првог помена манастира Тавна до краја XVII вијека. Анализирани су досадашњи радови о манастиру, прецизније, представљени и библиографским описима допуњени њихови историјски извори. Указано је на превиде који су настали приликом објављивања извора и њихове анализе. Представљени су помени манастира и села Тавна из српских рукописних поменика манастира Крушедол (XVI вијек) и манастира Рача на Дрини (XVII вијек). На основу досадашњих проучавања обима средњовјековних манастирских библиотека анализиран је могући обим средњовјековне библиотеке манастира Тавна. Са посебним освртом на писарски запис, представљена је и анализирана рукописна књига Минеј за мјесец фебруар, коју је 1629. године у манастиру Тавна преписао писар белац Стојан. Писарска дјелатност белца Стојана сагледана је у ширем контексту дјелатности гостујућих писара. Предложене су смјернице за детаљније палеографске и археографске анализе дјелатности српских писара са истим именом – Стојан, крајем XVI и током XVII вијека, које би имале за циљ идентификацију евентуалних нових рукописа белца Стојана.

Кључне ријечи: Манастир Тавна, белац Стојан, игуман Саватије, рукописи, минеј, Поменик манастира Рача, Поменик манастира Крушедол, српско рукописно наслеђе

Увод

Манастир Свете Тројице у Тавни, као и већина манастира у Босни и Херцеговини, нема свеобухватну монографију која би на основу доступних, прије свега до сада необјављених, као и на темељу објављених историјских података употпунила слику о настанку, животу и његовом трајању кроз вијекове. О манастиру Тавна, али и многим другим светињама, објављено је више података у босанскохерцеговачкој периодици и неким другим појединачним

радовима крајем XIX и током XX вијека, тј. у вријеме које је било оскудно литературом и објављеним историјским изворима. Примјећујемо да управо ови радови садрже забиљежена драгоцјена народна предања и историјске податке, дакле, чињенице које су од суштинског значаја за проучавање историјата манастира Тавне. Циљ нашег рада је указивање на досадашње радове, детаљнија анализа и допуна њихових достигнућа, као и објављивање нових историјских података који, поред доприноса историјату манастира, отварају нова питања и постављају нове циљеве у погледу његове спознаје. Временски период од почетка XVIII вијека до данас садржи много више података који свједоче о активном животу, страдањима и обновама Тавне и својим обимом захтијевају да буду представљени у оквиру посебног рада.

Досадашњи радови о историјату манастира Тавна

Најстарији рад о манастиру Тавна, са описом његовог географског положаја, први пут биљежећи народна предања и тада познате историјске податке, написао је 1898. године и објавио у *Источнику* пострижник и сабрат манастира Тавна јерођакон Василије М. Ђуковић.¹

О манастиру Тавна писао је 1905. године у часопису *Голуб* и јеромонах Петар С. Иванчевић,² старјешина манастира Моштанице, који је кратко вријеме током 1904. године био сабрат манастира Тавна. Објавивши тада фотографију манастирског комплекса, Иванчевић уз опис географског положаја манастира прилаже и једну народну гусларску пјесму о страдању Тавне и тавњанских монаха. У своме раду аутор углавном понавља исте податке о народном предању о овој светињи као и јерођакон Василије.³

Протојереј Петар Н. Јовановић објавио је 1927. године у *Службеном гласнику СПЦ* резултате археолошких истраживања изведених на основу навода о постојању манастирске скривнице у храму манастира Тавна, које је те године у мјесецу мају у Тавни обавио Александар В. Соловјев, професор Универзитета у Београду.⁴ Поред детаљног описа истраживања, која нису дала позитивне резултате, приказујући стање у којем се манастир тада налазио, као и гробове знаменитих личности који су се налазили око манастирског храма, прота Јовановић се осврнуо и на историјат манастира Тавна који је написао

¹ Василије М. Ђуковић, *Манастир Св. Тројице "Тавна" у прошлости и садашњости*, Источник, година XII, бр. 7, 101–107; бр. 8, 124–127, Сарајево 1898.

² Петар С. Иванчевић, *Манастир Св. Тројице Тавна црнице из историје српске цркве*, Голуб, година XXVII, бр. 7, Сомбор 1905, 104–107.

³ Уп: Исто.

⁴ Петар Н. Јовановић, *Из прошлости манастира Тавне и верзија о скривници у њему*, Гласник, службени лист Српске православне патријаршије, година XVIII, бр. 15, Сремски Карловци 1927, 231–234.

јерођакон Василије Ђуковић, допуњавајући га новим подацима и исправљајући поједине погрешне наводе.⁵

Свеобухватан и темељан рад о манастиру Тавна, на основу до тада објављених радова, манастирског летописа и нових историјских података, 1950. године објавили су др Миленко С. Филиповић и Ђоко Мазалић.⁶

Мр Мирко Бабић је 1995. године објавио рад под насловом *О ископавањима у манастиру Тавна код Бијељине (прва археолошка запажања) (Sic!)*.⁷ Поред неколико значајних пропуста начињених у уводу рада,⁸ аутор објављује драгоцене податке до којих је дошао приликом археолошких истраживања, а која је обавио у току грађевинских радова, односно прекопавања пода у цркви манастира Тавна.

Од народног предања до историјских података

Народно предање овај манастир везује за Немањиће, односно за крај XIII и почетак XIV вијека, а његово прво страдање за период када је Босна потпала под турску власт.⁹ Предање о Немањићима као ктиторима Тавне помиње

⁵ Уп: Исто.

⁶ Мил. С. Филиповић – Ђ. Мазалић, *Манастир Тамна*, Споменик САН ХСІХ, Београд 1950, 115–129.

⁷ Аутор своја истраживања назива првим археолошким истраживањима, наглашавајући чињеницу да *буквално никада није обављено ниједно археолошко истраживање у Манастиру Тавна (Sic!)*. Ова тврдња је контрадикторна с обзиром на то да је аутор као кориштену литературу у фусноти бр. 2 навео рад проте Петра Н. Јовановића, који описује археолошка ископавања у олтару манастирске цркве, која је водио Александар В. Соловјев, професор Универзитета у Београду, а која су имала за циљ да испитају постојање манастирске скривнице. Том приликом је у олтару, на три стране око Часне трпезе, како наводи прота Јовановић, извађена земља у дубину до 80 цм, а затим су жељезном шипком вршена бушења такође до 80 цм дубине. Јовановић наводи и свједочанство о аматерским истраживањима, које је чуо од очевидаца, који су тврдили да је 1875. године Часна трпеза у олтару манастирске цркве помјерена, а простор испод ње прекопан. И поред свих ових чињеница, Бабић у наставку свога рада тврди да су 1990/91. године, без стручног надзора, вршени земљани радови због којих су уништени слојеви који су могли одгонетнути и тајну о постојању скривнице и тајног пролаза из олтара о чему говори и једна легенда и једна научна расправа (Sic!). Уп: Мр Мирко Бабић, *О ископавањима у манастиру Тавна код Бијељине (прва археолошка запажања)*, Српска вила, часопис за књижевност, умјетност и науку, година I, бр. 1, Бијељина 1995, 152–159. Уп: Петар Н. Јовановић, нав. дјело, 231.

⁸ Поред тврдње да су његова истраживања буквално прва археолошка истраживања у Тавни, мр Мирко Бабић, наводећи рад Адема Ханџића *Постанак и развитак Бијељине у XVI вијеку*, тврди да се најстарији помен Тавне налази у *турском попису Зворничког санџака из 1533. када се биљежи као црква, а по попису из 1548. г. као манастир*. Уп: Мр Мирко Бабић, нав. дјело, стр. 153. Међутим, у наведеном раду А. Ханџић ни у ком контексту не помиње манастир Тавну. Уп: Adem Handžić, *Postanak i razvitak Bijeljine u XVI vijeku prilog istoriji naselja i islamizacije u sjeveroistočnoj Bosni*, Prilozi za orijentalnu filologiju, Orijentalni institut u Sarajevu, godina XII–XIII, Sarajevo 1962–63, 45–74.

⁹ Уп: Василије М. Ђуковић, нав. дјело, 103–104.

се и на записима у два љетописа – Пећком и Трношком, из друге половине XVIII вијека.¹⁰ Друго предање казује да је манастир на старим темељима обновљен у вријеме чувеног хајдука старине Новака и његовог брата Радивоја из друге половине XVI вијека.¹¹

На основу археолошких истраживања мр Мирка Бабића утврђено је да постоје три фазе градње, односно доградње цркве манастира Тавна. За прву фазу претпоставља се да је из друге половине XIV вијека, али ову претпоставку није било могуће поуздано потврдити. Друга фаза је из XVI вијека, док је трећа с краја XIX вијека. Ова посљедња фаза се односи на доградњу звоника на манастирској цркви, која је тада добила свој данашњи изглед. "Није се могло поуздано археолошки закључити да ли је I фаза Манастира са посебном техником израде темеља и зидана искључиво правилним квадерима, непобитно из прве половине XIV в. али сматрамо да након овог археолошког открића нема разлога да се не вјерује старим љетописима који настанак Манастира Тавне приписују синовима краља Драгутина – Владиславу и Урошицу (...) Археолошки је констатовано да је у II фази Манастира дограђен само велики нартекс, али тако зналачки, са употребом идентичних камених квадера који су апсолутно опонашали изглед средњовјековне фазе. И раније су истраживачи непобитно доказали да ова грађевина потиче из друге половине XVI в. на основу бројних аналогја".¹²

Најранији поуздан помен манастира Тавна налазимо у турским историјским изворима, гдје се Тавна, према наводима Адема Ханџића, помиње први пут у попису 1587. године.¹³ Објављујући податке из турских пописа, које му је уступио Адем Ханџић, Здравко Кајмаковић наводи да се "у турским тефтерима већ 1533. године, у селу Средњем Локању, спомиње црква под именом Грабова. Иста црква забиљежена је и 1548. године, а 1548–1586. године помиње се црква под именом Тавна и то овом приликом већ као манастир".¹⁴ Кајмаковић износи и своју недоумицу да ли је црква Грабова идентична касније поменутој Тавни, или се име Грабова може везати за темеље храма чији остаци се налазе у близини села Крчина, удаљеном 3–4 километра од Тавне.¹⁵ За ове остатке цркве у селу Крчина, Филиповић и Мазалић наводе да их "свет зове *Црквиште*".¹⁶ Међутим, Филиповић и Мазалић свједоче о постојању још једног црквишта, на вису Гребен, 4–5 километара удаљеном од Тавне према Теочаку. Уз кратак

¹⁰ Уп: Мил. С. Филиповић – Ђ. Мазалић, нав. дјело, 117.

¹¹ Уп: Василије М. Ђуковић, нав. дјело, 104.

¹² Мр Мирко Бабић, нав. дјело, 159.

¹³ Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, izdavačko preduzeće, Sarajevo 1975, 111.

¹⁴ Здравко Кајмаковић, *Oko problema datacije pravoslavnih manastira u sjeveroistočnoj Bosni sa posebnim osvrtom na Papraču*, Naše starine, godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine, XIII, Sarajevo 1972, 155–156.

¹⁵ Исто, 156.

¹⁶ Мил. С. Филиповић – Ђ. Мазалић, нав. дјело, 116.

опис обима остатака и помен записа са рукописног mineја који би се могао довести у везу са овом црквом, наводе да се на овом црквишту налазе видљиви остаци православне цркве и још једног објекта поред ње.¹⁷ Навођење јерођакона Василија да у ондашњој Епархији зворничко-тузлнској "колико се могло разабрати и дознати, нема никаквих рушевина од појединих цркава, а нарочито од манастира",¹⁸ указује на то да он није имао сазнања о рушевинама храмова, које помињу и описују Кајмаковић, Филиповић и Мазалић, а који су се налазили у близини манастира Тавна.

Информације о првом помињању манастира Тавна које, на основу саопштења А. Ханцића, Здравко Кајмаковић објављује 1972. године, опречне су подацима које, 1975. године, објављује Адем Ханцић. Кајмаковић тврди да се Тавна као манастир помиње у периоду 1548–1586. године, а Ханцић наводи да се манастир Тавна у турским пописима први пут помиње 1587. године. "Манастир Тамна подигнут је у селу Бањици после 1548. а прије 1587. године, када се први пут спомиње. Не може се тачније утврдити његов настанак. Обично је то сеоце пописивано у оквиру села Крчине као његов заселак, у којем 1548. године није било још никаквих елемената који би указивали на скоро подизање манастира (нема спомена о попу или цркви), осим што је постојала црква (Грабова, примј. Д. Г.) у оближњем селу Средњем Локању. Али 1587/8. године приликом пописа цизије уз село *Тамна Бања или Крчина* евидентиран је и *манастир у близини споменутог* села у посједу калуђера, који је (манастир) за земље које је посједовао, посебно за тзв. *баштину Округлу*, плаћао на име цизије годишњи износ од 350 акчи. То је до сада најранија поуздана вијест о том манастиру".¹⁹

Поређењем ових података долазимо до закључка да се први помен манастира Тавна не може везати за период прије обнове Пећке патријаршије, односно прије 1557. године, што се могло закључити на основу тврдњи које је изнио Здравко Кајмаковић. Дакле, прецизно датовање првог помена манастира Тавна у турским пописима указује на то да овај помен ипак припада периоду велике обнове и изградње цркава и манастира након обнове Пећке патријаршије. Прецизно датовање првог помена манастира не укида могућност његовог постојања прије 1557. године. То је могуће закључити, између осталог, и на основу чињенице да се у неким турским пописима не помињу манастири за које се поуздано зна да су постојали у вријеме настанка пописа.²⁰

Три помена манастира Тавне у XVII вијеку, која се налазе у српским рукописним богослужбеним књигама, а која помињу Филиповић и Мазалић, преузимајући податке углавном из Стојановићевих *Старих српских записа и*

¹⁷ Исто

¹⁸ Василије М. Ђуковић, нав. дјело, 101.

¹⁹ Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, 111.

²⁰ Олга Зиројевић, *Манастири у светлу турских пописа*, Саопштења, година XX–XXI, Београд 1988–89, 234.

натписа, непрецизно су идентификована и површно анализирана. Управо ови историјски извори могу дати смјернице за детаљнији научноистраживачки рад на пољу анализе живота у манастиру Тавна, као и Зворничкој²¹ епархији. Вјероватно је на основу записа са рукописних књига изнесена и претпоставка Јелене Мргић да је "стара сребреничка митрополија највјероватније обновљена као зворничка митрополија са седиштем у манастиру Тамни (Тавни)..."²²

За први помен манастира у домаћим изворима, у којем се помиње смрт зворничког владике Гаврила, интерпретирајући запис објављен у *Старим српским записима и натписима* Љ. Стојановића, Филиповић и Мазалић, без детаљнијих података о рукопису, наводе: "У једном запису на рукописном Четвероеванђељу у Цетињском манастиру забележено је да је 31. јануара 7135 (тј. 1627) умро владика Гаврило у манастиру Тројици на реци Тамни".²³ Запис се налази на листу 198а у четворојеванђељу из 1558. године, које је преписано у манасти-

²¹ Ђоко Мазалић у своме раду *Звоник (Зворник) стари град на Дрини*, на основу историјских докумената тврди да се град Зворник првобитно звао Звоник (Suonich), да се име Зворник први пут појављује 1519. године, а да се старо име Звоник употребљавало у неким документима и током XVII вијека. Уп: Ђоко Мазалић, *Звоник (Зворник) стари град на Дрини, Прилог босанској архитектури средњег века и турског времена*, Гласник Земаљског музеја Босне и Херцеговине, св. X, Сарајево 1955, 76. На потврду ових података наилазимо и у *Сопоћанском поменику* (Гилџф. 59) из прве четвртине XVII вијека, који се налази у Руској националној библиотеци. Међу именима архијереја наведено је неколико зворничких, односно звоничких архијереја. На листу 5а: *Георгије Зворник* и *Теодосије Звоник*; на листу 5б наведен је архијереј *Лука Звоник*. На листу 6б: *Венијамин Зворнички* и *Исаија Звонички*. Податке из *Сопоћанског поменика* први пут објављује А. Гилџфердинг. Међутим, он није уочио разлику у писању именица *Зворник* и *Звоник*. Поред тога изоставио је да наведе имена архијереја са листа 6б. Уп. А. Хацић, *Босна*, *Летопис Матице српске*, година XXXIII, књига 99, Будим 1859, 157–158; Александар Гилџфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Издавачко предузеће "Веселин Маслеша", Сарајево 1972, 120–121. *Сопоћански поменик* на основу увида de visu описује и Љуба Стојановић. Он такође наводи имена епископа зворничких, а при том наводи и имена архијереја са листа 6б, али ни он не уочава разлику у навођењу имена епископске катедре Звоник – Зворник односно, звонички – зворнички. Уп. Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типичи, поменици, записи и др*, Споменик СКА III, Београд 1890, стр. 177. Помени имена епископа са одредницом Звоник и звонички указују на могућност да су она у овај поменик, датован у прву четвртину XVII вијека, преписана из неког старијег поменика. На основу древне праксе да се епархија назива по мјесту у којем се налази сједиште епископа, могло би се закључити да је Зворничка епархија по имену града носила назив Звоничка, односно да је то њен пређашњи назив. Овај податак до сада није забиљежен или анализиран у историографији Зворничке епархије. Подаци које је објавио Ђоко Мазалић у поређењу са подацима из Сопоћанског поменика покрећу нова питања о времену оснивања Зворничке – Звоничке епархије, а о чијим почецима ни до данас немамо поузданих историјских података. Сопоћански поменик (Гилџф. 59)

[http://expositions.nlr.ru/ex_manus/Serbian_Manuscripts/show.php?i=793C36A6-BF9C-4537-AAB0-7246165D8650&l=1&lang=2 (19.11.2018)]

²² Јелена Мргић, *Северна Босна 13-16. век*, Историјски институт, посебна издања, књига 55, Београд 2008, 194, 373.

²³ Уп: Мил. С. Филиповић – Ђ. Мазалић, нав. дјело, 118.

ру Крушево (=Добрун), а данас се налази у збирци рукописа Цетињског манастира и заведено је под сигнатуром Цетиње 9.²⁴

ССЗН Љ. Стојановића, запис бр. 6675	Четворојеванђеље (Цетиње 9)
въ лѣто ꙗꙗꙗꙗ ꙗꙗꙗꙗ се владика Гаврѣло, месеца ꙗꙗꙗꙗ ꙗꙗꙗꙗ днь ꙗꙗꙗꙗ манастирꙗ Троицьи на реци Тамни. ²⁵	въ лѣто зрлс прѣстави се владика гаврило мца ꙗꙗꙗꙗ ꙗꙗꙗꙗ днь ꙗꙗꙗꙗ монастырꙗ троици на реци там'ни.

Поређењем записа примјетно је да се владика Гаврило упокојио у манастиру Троици на ријеци Тамни (=Тавни) 31. јануара 7136. (=1628.) године, а не како је код Стојановића наведено, 11. јануара 1627. Ова грешка појављује се у свим досадашњим радовима о манастиру Тавна. Изостављајући навођење листа на којем се запис о упокојењу владике Гаврила налази, без грешака га објављује Д. Вуксан.²⁶ На његов текст, поред ССЗН, упућују Филиповић и Мазалић,²⁷ који дјелимично понављају грешку начињену код Љ. Стојановића. На погрешно наведену годину код Стојановића, не помињући грешку у датуму упокојења владике и не наводећи запис, упућују и Љ. Васиљев и П. Момировић.²⁸ Покушавајући да утврди кретање овог рукописног четворојеванђеља, између осталог на основу записа у којем се помиње манастир Тавна и смрт владике а не, како је погрешно наведено, игумана Гаврила, др Милена Мартиновић у својој докторској дисертацији наводи: "У рукопису постоји запис о смрти Гаврила, игумана манастира Тавна (Тамна), 1629 године (sic!) те се на основу тога може закључити да се рукопис у то вријеме налазио у овом манастиру".²⁹ Да је ауторка у уводу описа рукописа направила превид, показује чињеница да у даљем тексту тачно објављује све записе, а тако и запис о години упокојења владике

²⁴ По благослову Његовог Високопреосвештенства Митрополита црногорско-приморског Господина Амфилохија, а благодарећи предусретљивости јеромонаха Рафаила (Чепрњића), господина Јована Маркуша и госпође др Милене Мартиновић, имао сам прилику да у Цетињском манастиру прегледам рукописе: *Четворојеванђеље* (Цетиње 9), *Поменик манастира Пива* (Цетиње 80) и *Поменик из Хоче* (Цетиње 81). Овом приликом именованима благодарим на благослову и несебичној помоћи.

²⁵ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. 4, САНУ, Народна библиотека Србије, Матица српска, Београд 1986, 128, 6675 (даље ССЗН)

²⁶ Д. Вуксан, *Рукописи Цетињског манастира*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, I, Скопље 1936, 196.

²⁷ Мил. С. Филиповић – Ћ. Мазалић, нав. дјело, 130, фуснота бр. 14

²⁸ Уп: Петар Момировић, Љупка Васиљев, *Тириличке рукописне књиге цетињског манастира XIV–XVIII вијек*, Цетиње 1991, 68.

²⁹ Милена Мартиновић, *Рукописне књиге манастира Рођења Пресвете Богородице на Цетињу*, Докторска дисертација одбрањена 30.09.2016. на Филозофском факултету Универзитета у Београду, 91.

[<http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/7922> (19.11.2018)]

Гаврила у манастиру Тавна.³⁰ Важно је напоменути да се на основу записа наведених на овом рукописном четворојеванђељу ипак не може тврдити да је оно некада припадало манастиру Тавна.

Сљедећи помен манастира Тавна из 1629. године је веома садржајан и важан. Он се налази у рукописном минеју преписаном у Тавни. Овај минеј је управо због чињенице да се ради о књизи писаној у Тавни детаљније анализиран у даљем тексту, са покушајем сагледавања обима средњовјековне библиотеке манастира Тавне. Трећи помен манастира Тавна у српским рукописним књигама везан је за 1697. годину. Филиповић и Мазалић преузимају информацију од Љ. Стојановића и, не цитирајући запис, констатују да се још један помен манастира Тавна налази у књизи будимског митрополита Јевтимија на којој се он потписао у Тавни.³¹ Помен ове књиге налази се у тексту архимандрита Илариона Рувараца: *О Кучајинским манастирима по записима*.³² Наводећи запис из октоиха писаног у манастиру Орешковици,³³ Руварац доноси и неколико записа за које наводи да се налазе у једној књижици која је такође преписана у Орешковици. Посљедњи наведени запис свједочи да се ради о књизи која је била власништво будимског митрополита Јевтимија:

"Сна книга мнѣ смиреннаго митрополита будимскаго Евѣмѣиѣа, въ лѣто от рождаства Христова 1697. писах: в Тавни³⁴ а ва то лѣто развнше Немци тврскаго цара Мѣстафѣа на рѣци Тиси на Сенти, Керцег Сафон."³⁵

Усљед недостатности информација које доноси Руварац, нисмо били у могућности да закључимо у којој рукописној књизи се налази наведени запис. На основу овог записа у историографији се увријежило мишљење да је будимски митрополит Јевтимије 1697. године са аустријском војском посјетио манастир Тавну.³⁶ Поузданост претпоставке о посјети будимског митрополита мана-

³⁰ Исто, 91–92.

³¹ Уп: Мил. С. Филиповић – Ђ. Мазалић, нав. дјело, 119.

³² И. Руварац, *О Кучајинским манастирима по записима*, Старинар Српског археолошког друштва, година VI, бр. 2, Београд 1889, 33–44.

³³ Књига се данас налази у Музеју СПЦ у Београду, заведена као Октоих петогласник МСПЦ 51 Раваница–Врдник. Уп: Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, Београд, 1982, 75, 1001.

³⁴ Запис је објавио и Љ. Стојановић, међутим по његовом навођењу након ријечи Тавна стављена је тачка, а други дио овог записа наведен је као нови, засебан запис. Уп. ССЗН, књ. 1, 471, 2035 и 2036.

³⁵ И. Руварац, нав. дјело, 34.

³⁶ На основу мишљења – саопштења Радослава Грујића, ову тврдњу изнио је Миленко Филиповић у своме раду о прошлости Зворничке епархије. Уп. Мил. С. Филиповић, *Почеци и прошлост Зворничке епархије*, Богословље, година VIII (XXIII), свеска 1 и 2, Београд 1964, 85. У кратком животопису митрополита будимског Јевтимија Павловића исту тврдњу понавља и епископ Сава Вуковић. Уп. Сава Епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Евро, Београд, Унирекс, Подгорица, Каленић, Крагујевац 1996, 227.

стиру Тавна у јеку ратних дешавања 1697. године сматрамо упитном. Наше претпоставке при анализирању записа иду у сасвим другом правцу. Наиме, један дио града Будима, који се налази уз обалу ријеке Дунав, био је познат као српски дио града и носио је назив који би могао у новом свјетлу показати запис митрополита Јевтимија. "Да се овај део Будима развио у српско насеље за време Турака на то указује и име њихова насеља Табане или Табана".³⁷ Ако именицу женског рода – Табана сагледамо у дативу једнине, долазимо до закључка да се будимски митрополит Јевтимије могао потписати на својој књизи у Табани а не у Тавни. Другим ријечима, постоји могућност да је дошло до грешке у читању и/или објављивању наведеног записа. С обзиром на немогућност идентификовања и анализе рукописа у којем се налази запис, питање провјере његовог садржаја остаје и даље отворено.

Помен манастира Тавна у Рачанском и села Тавна у Крушедолском поменику

Два нова податка о помену манастира и села Тавна, који до сада нису били помињани у историографији, налазе се у поменицима манастира Раче и Крушедола. Поменик манастира Раче, на страни 86, поред имена јеромонаха многих манастира доноси и имена ломничког јеромонаха Јована и тавњанског јеромонаха Јоакима.

Помени г(оспод)и д(оу)ше рабѣ свонхѣ:~

Јер'омонах[а] ѿанна лод'ница

Јер'омонах[а] ѿакѿма тал'на³⁸

Вријеме настанка овог помена није могуће тачно одредити, али на основу података о датовању цјелокупног Рачанског поменика можемо претпоставити да се ради о помену из прве половине XVII вијека.³⁹

На страници 1516 у Крушедолском поменику изнад уписаних имена лаика налази се наведено име села шавна.⁴⁰ За приближно датовање овог помена могла би послужити година $\text{ж } \text{р } \text{ч } \text{ж}$ (7197=1689), која је уписана на сљедећем

³⁷ Душан Ј. Поповић, *Срби у Будиму од 1690 до 1740*, Београд 1952, 12.

³⁸ *Поменик манастира Раче*, приредио Томислав Јовановић, Фондација Рачанска баштина, Бајина Башта 2005, 86

³⁹ Уп: Исто, I

⁴⁰ *Поменик манастира Крушедола*, приредили за штампу Миле Томић и Мирча Војкулеску, Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије, Матица српска, фототипска издања, књ. 17, Београд 1996, 1516.

листу 152а.⁴¹ Судаћи по наведеној години, можемо закључити да је овај помен села павна' настао око 1689. године.

Средњовјековна библиотека манастира Тавне – покушај реконструкције обима књижног фонда

Суштина постојања сваког општежитељног манастира огледа се у његовом свакодневном богослужбеном животу и поретку без којег је општежиће незамисливо. Другим ријечима, постојање манастира незамисливо је без богослужбених књига, односно без манастирске библиотеке. Потребне богослужбене књиге за дневни, седмични и годишњи круг богослужења дају основне смјернице у сагледавању минималног обима књижног фонда једне манастирске или парохијске библиотеке. Полазећи од ове претпоставке, историографи и археографи су вршили истраживања о постојању и обиму библиотека древних руских манастира. На основу тих резултата, који су ову методу показали дјелотворном, вршена су идентична истраживања о постојању и обиму манастирских библиотека и укупног рукописног фонда на Косову и Метохији и шире.⁴² Сљедствено томе, предложено је да овај метод буде полазна тачка и парадигма за истраживање сваке древне манастирске или парохијске библиотеке, као и постојања свеукупног средњовјековног књижног фонда на простору једне епархије. На основу претпоставке да је за одржавање типиком прописаног богослужбеног поретка у једном манастиру потребно минимално 26 књига⁴³ (минеји, октоиси, триоди, часослов, псалтир, служабник...), долазимо до закључка о сигурном постојању манастирске библиотеке у Тавни, односно о могућем најминималнијем броју књига које је манастир посједовао. Из радова о овом манастиру видимо да нико од аутора, чак ни Филиповић и Мазалић, који наводе појединачне књиге али не и библиотеку у цјелини, уопште не помињу манастирску библиотеку. Узевши у обзир да су ови радови написани крајем XIX и током XX вијека, као и чињеницу да су манастир, па самим тим и библиотеку, Турци посљедњи пут запалили 1878. године, можемо наслутити да се већ тада у манастирској библиотеци нису налазиле друге, старије и вредније књиге. Нажалост, ни о овим богослужбеним књигама, које данас спадају у категорију старе и ријетке књиге, никакав помен нису оставили ни јерођакон Василије ни прота Јовановић. Тек професори Мазалић и Филиповић помињу да у Тавни 1941. године ипак постоји неколико штампаних богослужбених књига, углав-

⁴¹ Уп: исто, 152а.

⁴² Д. Богдановић, *Рукописно наслеђе Косова*, Студије из српске средњовековне књижевности, избор и предговор Татјана Суботин-Голубовић, Београд, 1997, 189–191; Т. Суботин-Голубовић, *Српско рукописно наслеђе од 1557. године до средине XVII века*, САНУ посебна издања, Књига DCXL, Одељење језика и књижевности, књига 51, Београд 1999, 49–50.

⁴³ Уп: Д. Богдановић, *Рукописно наслеђе Косова*, 191.

ном руских издања из XVIII и XIX вијека, на којима је сачувано неколико записа о животу у овом манастиру. Међутим, из њиховога рада није могуће закључити колико је манастир Тавна тада имао укупно књига, јер ни они нису направили цјеловит попис књижног фонда манастирске библиотеке. Књиге које су поменули Мазалић и Филиповић уништене су током Другог свјетског рата.

Рукописни mineј манастира Тавне из 1629. године – Запис белца Стојана

Један од најстаријих помена манастира Тавна, прецизно и поуздано датован у трећој деценији XVII вијека, тачније 1629. године, налази се у рукописном mineју манастира Беочина, који је похрањен у Музеју СПЦ у Београду. Ово је уједно и једини поуздан и сачуван помен рукописне књиге и преписивачке дјелатности у Тавни. У књизи је сачуван запис писара Стојана, који свједочи да је књига преписана наведене године у манастиру Тавна за вријеме игумана Саватија. Дакле, ради се о књизи која је била власништво манастира Тавна и као таква једна је од књига манастирске библиотеке. Ова књига се касније обрела у манастиру Беочину, о чему свједочи један млађи запис из 1772. године, који се налази одмах испод записа писара Стојана и који свједочи да је књига власништво манастира Беочина. Осим ове књиге из манастира Тавна, у библиотеци манастира Беочина налазило се и неколико рукописних књига које су припадале манастиру Рача на Дрини. Професор др Љиљана Шево, у сажетом историјату манастира Тавна, помиње да се у манастиру Беочину налазио један рукописни mineј "са записом из 1679. године у којем се каже да је књига преписана у мајевичком манастиру".⁴⁴ Помен наведеног mineја и записа нисмо могли да пронађемо у попису рукописних и штампаних књига манастира Беочина из 1828. године, у којем су наведени и записи који се налазе на књигама. Запис са поменом *мајевичког манастира* и писарске дјелатности у њему 1679. године не налазимо ни у *Старим српским записима и натписима* Љ. Стојановића, а не наводе га као запис који би се могао довести у везу са Тавном ни поменути историографи у својим радовима о манастиру Тавна. Не наводећи помен mineја који је у Тавни преписао белац Стојан 1629. године, Љ. Шево у погледу рукописних књига и инвентара манастира Тавна закључује: "Нажалост, у великим вјековним страдањима друге књиге настале у Тавни и драгоцјености набављене за овај манастир нестали су, разнесени или уништени".⁴⁵

Постојање рачанских рукописа у беочинској манастирској библиотеци, а међу њима и једног тавњаског, упућује на могућ закључак да је дио братства манастира Тавна, највјероватније, заједно са рачанским монасима у вријеме

⁴⁴ Љиљана Шево, *Православне цркве и манастири у Босни и Херцеговини до 1878. године*, Град Бања Лука, Глас Српски, Бања Лука 2002, 110–111.

⁴⁵ Исто, 111.

страдања прешао на безбједнију територију и настанио се у Беочину. Беочинска библиотека посједовала је и неколико рукописа, који се данас налазе у Музеју СПЦ у Београду, а који немају на себи никаквих записа и података гдје су написани или коме су припадали, што их потенцијално може довести у везу са књигама које су биле дио библиотеке манастира Тавна, као што је то случај са поменутиим минејем.

Прве податке о овом рукописном Минеју за мјесец фебруар, са објављеним записом у којем уочавамо неколико грешака, међу којима је и изостављено име игумана Саватија, налазимо у *Летопису Матице српске* из 1828. године.⁴⁶ Запис са наведеним именом игумана, као и неким ситнијим грешкама, везује за манастир Тавна и објављује Љуба Стојановић.⁴⁷ Без навођења записа и имена писара, овај Минеј као књигу из "Тамле-Беочина", која се налази међу рукописима Музеја СПЦ у Београду под редним бројем 157, помиње Владимир Мошин.⁴⁸ Димитрије Богдановић, без навођења текста записа и помена манастира Тавна, а наводећи име писара, доноси кратак каталогски опис овог рукописа: "Минеј за фебруар, срп., 1629. Папир, I + 148 листова, 302x205 мм. Има и Службу светом Симеону (Теодосијеву). Запис писара Стојана. МСПЦ 157 (Беочин)".⁴⁹ Филигранолошки опис књиге, а самим тим и потврду поузданости године коју је писар навео као ону у којој настаје рукопис, урадио је Радоман Станковић. Водени знаци у овом минеју су "два полумесеца са контрамарком РА, идентична контрамарка уз три полумесеца (налази се у рукопису) МСПЦ бр. 59 (чији је) I део из 1633. године".⁵⁰

Запис доноси битан детаљ, на који је потребно обратити посебну пажњу, а без којег би било немогуће идентификовати мјесто на којем је ова књига преписана. Само захваљујући податку којим писар читаоцу саопштава да је књига писана на ријечи Тамли (=Тамни, Тавни), данас можемо бити сигурни да се запис односи управо на манастир Тавна. Без овога податка могло би се претпоставити да је књига преписана у било којем од манастира посвећених Светој Тројици.

⁴⁶ Георгије Магарашевић, *Манастир Беочин у Фрушкој гори*, Летопис Матице српске, година IV, бр. 15, Будим 1828, 10.

⁴⁷ ССЗН, књ. 1, 316, 1200.

⁴⁸ V. Mošin, *Izvjestaj o naučnom putovanju u Srijemsku Mitrovicu, Beograd, Peć, Dečane, Cavtat, Dubrovnik 1953. godine, Inventar ćirilskih rukopisa Muzeja Srpske pravoslavne crkve u Beogradu*, Ljetopis JAZU za godinu 1953, кнј. 60, Zagreb 1955, 223.

⁴⁹ Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, 52, 565.

⁵⁰ Радоман Станковић, *Рукописне књиге Музеја Српске православне цркве у Београду*, водени знаци и датирање, Београд 2003, 51.

Текст записа	Превод на српски језик
<p> Сѣа кнѣга писа се на рѣцѣ там'лы въ храмѣ с[кѣ]пѣи и живоначелнѣи пронце · при игъмѣнѣ савапѣю и оуписае азъ многогрѣшны бѣлацъ споанъ маз'дѣ радїе не бых[ь] пїнсао нь ѿ[а]цѣ игъмѣн желанїе и мѣташе сѣло сы минен исписати те не могох[ь] любавы ради ѿ[ь]ца игъмѣна и сы из'водѣ донесе исподѣ планине цѣра изъ манастира пѣп'ковице при митрополитѣ коньстан'тинѣ, изводѣ попа(н)кы бѣше а азъ не вѣещѣ а хѣрпїа лоша нь г[оспод]а радїе исправланте клѣпни: ~ немонте аще шо бѣдѣ погрешено ☩: въ лѣтѣ ѿрлѣ. </p>	<p> Ова књига писа се на реци Тамли [= Тамни, Тавни] у храму Свете и живоначелне Тројице при игума- ну Саватију. И уписах је ја много- грешни белац Стојан. Награде ради је не бих писао, али отац игуман жељу имаше велику овај минеј исписати, те не могох љубави ради [одбити] оца игума- на. И овај извод донесе испод планине Цера из манастира Пет- ковице при митрополиту Кон- стантину. Извод потанак беше, а ја невешт, а хартија лоша, али Господа ради исправљајте, клети немојте ако што буде погрешено. Година 7137. (1629) </p>

Интерпретирајући текст записа, Филиповић и Мазалић помињу га као други од два најстарија помена Тавне: "Године 1629. писан је у Тамни један Минеј, сада (тј. пре 1941) у манастиру Беочину. Писао га је "бѣлац" (световни свештеник) Стојан..."⁵¹ Тврдња коју у загради наводе Филиповић и Мазалић, да се ријеч белац односи на "световног свештеника", односно да је белац Стојан парохијски свештеник, погрешна је. Претпоставку да је белац Стојан свештеник изнијела је, вјероватно на основу тврдње Филиповића и Мазалића, и Татјана Суботин Голубовић,⁵² која је иначе у својој докторској дисертацији прва обратила пажњу на манастир Тавну као потенцијални преписивачки центар.⁵³ Она, у истом раду, у попису писара чија имена уноси у индекс писара на крају рада, ипак поменутог писара наводи само као Стојан, без одређења белац или свештеник.⁵⁴

Потврду да се ријеч *белац* не односи на свештеника него на лаика – припадника лаоса, тј. народа Божијег, а не клира, налазимо у старим српским поменицима, као и другим богослужбеним књигама. Овдје наводимо неколико примјера из поменика.

⁵¹ Мил. С. Филиповић – Ђ. Мазалић, нав. дјело, 19.

⁵² Уп: Т. Суботин-Голубовић, нав. дјело, 176, 111.

⁵³ Исто

⁵⁴ Уп: Исто, 287.

У поменику манастира Пива (Цетиње 80), датованом у посљедњу четвртину XVI вијека,⁵⁵ имена су уписивана по сљедећем редосљеду: на листу 1а⁵⁶ имена игумана, на листу 2а стоји напомена: *овде се уписују јеромонаси*, од листа 18а уписивана су имена монаха. На листу 26а записано је: *овде се уписују монахиње*, на листу 27а: *овде се уписују презвитери*, дакле парохиски или, како их Филиповић и Мазалић називају, свјетовни свештеници, на листу 35а: *овде се уписују белци*, очигледно лаици јер су претходно уписани свештеници, а на листу 59а: *овде се уписују жене*. У Крушедолском поменику, након редосљеда који је сличан оном у Пивском, на мјесту одакле почињу да се уписују белци стоји напомена: *овде се уписују белци, односно мирски људи и ктитори*.⁵⁷ Поменик из Хоче (Цетиње 81), XVI вијек,⁵⁸ још јасније свједочи да се одређење белац односи на лаике, јер се након простора за белце, тачније од листа 92а, налази простор у који се уписују жене белци.

У складу са наведеним подацима потпуно је јасно да је белац Стојан био лаик, а не свештеник. Да је којим случајем ипак био свештеник, претпостављамо да би се потписао као презвитер или поп, а не белац. Неуобичајено је и ријетко да су се писари који нису били свештеници уопште потписивали као белци. Ако је судити по *Инвентару ћирилских рукописа у Југославији*, онда је само писар Стојан међу идентификованим писарима инвентираних рукописа потписан као белац, док су други лаици обично уз своје име дописивали атрибутив *дијак* или *граматик*.⁵⁹

Сматрамо да је у вези са овим писарем битно напоменути како се у светогорском манастиру Ивируну налази један српски рукописни служабник писан 1616. године, дакле тринаест година прије mineја из Тавне, на којем се налази потписан писар Стојан граматик.⁶⁰ Поређењем дуктуса mineја писаног у манастиру Тавна и ивиронског служабника, могло би се утврдити да ли су белац Стојан и Стојан граматик исте личности. Поред општепознате чињенице да су се писари врло често потписивали на различите начине, први показатељ потребе поређења јесте да су године писања оба рукописа блиске, тј. разлика је тринаест година. Други показатељ је то што се у рукопису којим је исписан mineј из Тавне, и поред хришћанске скромности и кенозиса у којем многорешни белац Стојан вели да радије не би писао, јер сматра да је невјешт, открива уредност и вјешта рука искусног писара који је претходно исписао неколико

⁵⁵ На почетку описа рукописа наведено је "полуустав XVII вијек", а у даљем тексту поменик је на основу водених знакова датован "у крај XVI вијека". Уп: Петар Момировић, Љупка Васиљев, нав. дјело, 263.

⁵⁶ Поменик је оштећен, у њему недостају листови на којима су уписивани владари и епископи.

⁵⁷ Поменик манастира Крушедола, 64.

⁵⁸ Уп: Петар Момировић, Љупка Васиљев, нав. дјело, 267.

⁵⁹ Уп: Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, 282–285.

⁶⁰ Ђорђе Трифуновић, *Словенски рукописи у манастиру Ивируну*, Библиотекар, година XX, бр. 5, Београд 1968, 428.

књига. Посебну пажњу својом уредношћу привлачи запис који је белац Стојан оставио о времену, мјесту и околностима под којима је преписао књигу. За разлику од већине писарских записа који су у рукописима писани брзописом, овај је писан веома уредним полууставом у дванаест прилично једнаких редова. Испод сваког реда и данас су уочљиве помоћне линије које је писар дискретно урезивао у хартију да би могао што уредније написати текст. Међу словенским рукописним књигама манастира Ивилона налази се још један рукопис, чије је преписивање завршено 1589. године, и на њему се такође налази помен о писару Стојану Граматику.⁶¹ Наиме, ради се о књизи српске редакције идентификоване као *Псалтир и Слово Максима Исповедника*, у којој стоји запис о три писара који су књигу писали у Софији. Међу њима, други по реду, наведен је и граматик Стојан "*иже житије сконча тогда*".⁶² Овај дио записа јасно свједочи да се поменути граматик Стојан, који је један од писара овог рукописа, упокојио не завршивши ову књигу, дакле прије 1589. године. Наведени податак указује на чињеницу да се ради о два писара са истим именом који се помињу у ивилонским рукописима, односно да се Граматик Стојан, чије је име наведено у *Псалтиру и Словоу Максима Исповедника*, не може довести у везу са писарем ивилонског служабника из 1616. године, нити са тавњанским минејем из 1629. године.

(Не)постојање скрипторијума у манастиру Тавна Писарска дјелатност белца Стојана

Наводи белца Стојана о његовој писарској дјелатности у манастиру Свете Тројице свједоче да је у манастиру преписана једна књига. Међутим, из записа се може закључити да ово преписивање књиге није везано за писара који је монах у Тавни, односно да није писар скрипторијума који је евентуално постојао у овом манастиру. Белац Стојан би, по свему судећи, могао бити пријатељ и/или гост тавњанског игумана Саватија. На тај закључак нас упућује неколико чињеница, и то: да он није монах или свештеник, дакле, није могуће да је неко ко је члан манастирског братства. Затим, да није вољан да преписује књигу чак ни за награду; те да га отац игуман моли да књигу ипак препише. Све ове чињенице указују на то да се ради о преписивачкој дјелатности гостујућег писара.

Гостујући или путујући писари су запажена појава у историји настанка и развоја средњовјековног српског рукописног наслеђа. Примјер путујућег писара имамо у личности дијака Симона, чија је писарска дјелатност забиљежена у другој половини XVI вијека на простору југозападне Србије и крајњем истоку

⁶¹ Исто

⁶² Исто

Црне Горе.⁶³ Поред уобичајене писарске склоности ка самоунижавању и истицању невјештости, у писарским записима дијака Симона и запису белца Стојана има детаља који указују на сличне особине оба писара. Наиме, дијак Симон је у својим записима, осим у једном,⁶⁴ остављао податке о томе са каквог је извода преписивао књигу, какав је био квалитет предлошка, па се тако жалио да је писао са "извода стара"⁶⁵ или је књига била "староизводна и љуто крива".⁶⁶ Сличне податке нам у свом запису оставља и белац Стојан, када каже да извод са којег је писао *потанак беше а хартија лоша*. Друга сличност је та што белац Стојан описује укратко околности у којима пристаје да пише, односно да се договорио са игуманом да пише и да га није могао одбити ради љубави и поштовања. У својим записима дијак Симон описује на који начин је уговарао цијене писања књиге, као и то да му неки од наручилаца нису платили његов рад.⁶⁷

На простору Босне и Херцеговине, поред писарске дјелатности белца Стојана, такође постоји примјер преписивачке дјелатности гостујућег писара дијака Дмитра, из друге половине XVI вијека, који је преписао један Патерик у Сарајеву 1564. године, у дому благочастивог Михаила кујунџије.⁶⁸

Ко су били, гдје су се учили писарској дјелатности, одакле су долазили и гдје су настављали свој рад ови путујући писари, а међу њима и белац Стојан, и даље остаје велика непознаница. Што се тиче писарске дјелатности дијака Симона, на основу његових записа могуће је утврдити многе чињенице, док белац Стојан и његова писарска дјелатност за сада остају углавном непознати и поменути једино у контексту манастира Тавна. Међутим, његов рукопис свједочи да се ради о вјештом и искусном писару, што даје потенцијал да ће будућа истраживања дати резултате у погледу његове писарске дјелатности. Можда ће управо поређење минеја из манастира Тавна који је писао белац Стојан и служабника из манастира Ивирона, који је дјело писара Стојана Граматика, дати позитивне резултате и допринос у проучавању писарске активности путујућег писара белца Стојана. Ако се резултати ових истраживања не подударе и покажу да се ради о два различита писара, биће јасно да су се писарским подвигом српске редакције крајем XVI и у првој половини XVII вијека бавила три писара – лаика, који су носили име Стојан. То ће свакако бити значајно за даљи научноистраживачки рад о настанку и развоју србуљских рукописних књига.

⁶³ Уп: Т. Суботин-Голубовић, нав. дјело, 56–57; О писарској дјелатности Дијака Симона погледајте више у: А. М. Младеновић, Љ. Ђорђевић-Штављанин, *Дијак Симон – писар српских богослужбених књига у другој половини XVI века*, Археографски прилози, 4, Београд 1982, 101–146.

⁶⁴ Уп: А. М. Младеновић, Љ. Ђорђевић-Штављанин, нав. дјело, 123.

⁶⁵ Исто, 107.

⁶⁶ Исто

⁶⁷ Уп: Исто, 101–112.

⁶⁸ Исто, 58.

Закључак

Изузимајући Пећки и Троношки летопис, народно предање које везује манастир Тавну за вријеме владавине краља Драгутина нема своју потврду у вјеродостојним историјским изворима. Указавши на могућност оправданости народног предања да се један дио манастирске цркве може датовати у XIV вијек, археолошка истраживања која су обављена 1995. године ипак нису дала поуздан одговор на питање о времену њеног настанка. Предање о обнови и/или изградњи манастира у XVI вијеку добило је на вјеродостојности у резултатима археолошких истраживања, типолошким анализама поређења тавњанске цркве са другим прецизније датованим манастирским црквама, а прије свега првим поменом манастира у турском попису из 1587. године. Историјски извори из XVII вијека, записи на ћирилским рукописним књигама, свједоче о живом манастирском општежићу, али и о принудном кретању монаха из Тавне за вријеме страдања. У досадашњим радовима о Тавни неки од ових података били су наведени погрешно, а неки без прецизног навођења историјског извора са којег су преузети. Идентификацијом рукописних књига исправљене су грешке направљене при објављивању записа који садрже податке о манастиру Тавна. Историјат манастира употпуњен је подацима из Рачанског и поменом села Тавна из Крушедолског поменика. На основу досадашњих археографских истраживања руских и српских средњовјековних манастирских библиотека утврђен је минимални средњовјековни књижни фонд библиотеке манастира Тавна. Анализом писарског записа на Минеју (МСПЦ 157 Беочин) из Тавне, утврђено је да је белац Стојан, који је на молбу игумана Саватија преписао овај минеј, гостујући писар – лаик, а не свештеник. Ова чињеница наводи на закључак о непостојању организоване писарске дјелатности у овом манастиру крајем треће и почетком четврте деценије XVII вијека. Писарска дјелатност белца Стојана за сада није позната а смјернице за њено проучавање наведене су на основу идентификовања и анализе записа на рукописним књигама светогорског манастира Ивирона у којима се помиње име писара дијака Стојана.

Надамо се да ће подаци до којих смо дошли и анализе изнијете у овом раду употпунити досадашња сазнања о историјату манастира Тавна, али и некога подстаћи на даља истраживања овог значајног културног и духовног центра српског народа.

Protosyngellos Danilo (Gavranovic)
Diocese of Zvornik and Tuzla
Bijeljina

Reevaluation of Historical Sources and Studies
on the Tavna Monastery (16th-17th Century)

Abstract: This study covers the period from the earliest mention of the Tavna monastery until the end of the seventeenth century. We analyzed the previous researches on the monastery and have more precisely presented and supplemented their historical sources with bibliographic descriptions. The errors that occurred when publishing the sources and their analyses have been pointed out. We have also presented the mentions of the monastery and the village of Tavna in the Serbian manuscripts, as follows, memorial of Krusedol monastery (16th century) and Raca monastery (17th century). Based on the previous studies on medieval monastic libraries' volumes, the possible volume of the medieval library of the Tavna monastery was analyzed. With particular reference to the written record, the manuscript of the Serbian liturgical calendar book (Menaion) for the month of February, which was copied by *belac* Stojan in 1629 in the Tavna monastery, was presented and interpreted. The scribal activity of *belac* Stojan is seen in the wider context of the activities of visiting scribes. Guidelines for more detailed paleographic and archeographic researches of the Serbian scribes with name Stojan, in the end of XVI and during XVII century, were proposed for the purpose of identifying new possible manuscripts of *belac* Stojan.

Keywords: Tavna monastery, *belac* Stojan, abbot Savatije, manuscripts, Menaion, memories of Raca monastery, memories of Krusedol monastery, Serbian manuscript heritage.

Извори:

1. *Четворојеванђеље*, 1558. година, рукопис, Цетиње 9;
2. *Поменик манастира Пива*, посљедња четвртина XVI вијека, рукопис, Цетиње 80;
3. *Поменик из Хоче*, крај XVI вијека, рукопис, Цетиње 81;
4. *Октоих петогласник*, 1613. година, рукопис, МСПЦ 51 (Раваница–Врдник);
5. *Минеј за фебруар*, 1629. година, рукопис, МСПЦ 157 (Беочин);
6. *Поменик манастира Сопоћани*, прва четвртина XVII вијека, рукопис, Гильф. 59,
[http://expositions.nlr.ru/ex_manus/Serbian_Manuscripts/show.php?i=793C36A6-BF9C-4537-AAB0-7246165D8650&l=1&lang=2 (19.11.2018)]
7. *Поменик манастира Раче*, фототипско издање, приредио Томислав Јовановић, Фондација Рачанска баштина, Бајина Башта 2005.
8. *Поменик манастира Крушедола*, приредили за штампу Миле Томић и Мирча Војкулеску, Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије, Матица српска, Фототипска издања, књ. 17, Београд 1996.

Литература:

1. А. Хацић, *Босна*, Летопис Матице српске, година XXXIII, књига 99, Будим 1859, 123–158.
2. Adem Handžić, *Postanak i razvitak Bijeljine u XVI vijeku prilog istoriji naselja i islamizacije u sjeveroistočnoj Bosni*, Prilozi za orijentalnu filologiju, Orijentalni institut u Sarajevu, godina XII–XIII, Sarajevo 1962–63, 45–74.
3. Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, "Svjetlost", izdavačko preduzeće, Sarajevo 1975.
4. Александар Гиљфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Издавачко предузеће "Веселин Маслеша", Сарајево 1972.
5. А. М. Младеновић, Љ. Ђорђевић-Штављанин, *Дијак Симон – писар српских богослужбених књига у другој половини XVI века*, Археографски прилози 4, Београд 1982, 101–146.
6. Василије М. Ђуковић, *Манастир Св. Тројице "Тавна" у прошлости и садашњости*, Источник, година XII, Сарајево 1898, бр. 7, 101–107; бр. 8, 124–127,
7. V. Mošin, *Izvyěstaj o naučnom putovanju u Srijemsku Mitrovicu, Beograd, Peć, Dečane, Cavtat, Dubrovnik 1953. godine, Inventar ćirilskih rukopisa Muzeja Srpske pravoslavne crkve u Beogradu*, Ljetopis JAZU za godinu 1953, knj. 60, Zagreb 1955, 218–226.
8. Георгије Магарашевић, *Манастир Беочин у Фрушкој гори*, Летопис Матице српске, година IV, бр. 15, Будим 1828, 1–18.
9. Душан Ј. Поповић, *Срби у Будиму од 1690 до 1740*, Београд 1952.
10. Д. Вуксан, *Рукописи Цетињског манастира*, Зборник за историју Јужне Србије и сусједних области, књига I, Скопље 190–220.
11. Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, Београд, 1982.
12. Д. Богдановић, *Рукописно наслеђе Косова*, Студије из српске средњовековне књижевности, избор и предговор Тајјана Суботин-Голубовић, Београд 1997.
13. Ђоко Мазалић, *Звоник (Зворник) стари град на Дрини, Прилог босанској архитектури средњег века и турског времена*, Гласник Земаљског музеја Босне и Херцеговине, св. X, Сарајево 1955, 73–115.
14. Ђорђе Трифуновић, *Словенски рукописи у манастиру Ивируну*, Библиотекар, година XX, бр. 5, Београд 1968, 426–431
15. Zdravko Kajmaković, *Oko problema datacije pravoslavnih manastira u sjeveroistočnoj Bosni sa posebnim osvrtom na Papraču*, Naše starine, godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine XIII, Sarajevo 1972, 149–171.

16. И. Руварац, *О Кучајинским манастирима по записима*, Старинар Српског археолошког друштва, година VI, бр. II, Београд 1889, 33–44.
17. Јелена Мргић, *Северна Босна 13–16. век*, Историјски институт, посебна издања, књига 55, Београд 2008.
18. Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типиси, поменици, записи и др*, Споменик СКА III, Београд 1890.
19. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. 1 и 4, САНУ, Народна библиотека Србије, Матица српска, Београд 1986.
20. Љиљана Шево, *Православне цркве и манастири у Босни и Херцеговини до 1878. Године*, Град Бања Лука, Глас Српски, Бања Лука 2002.
21. Мил. С. Филиповић – Ђ. Мазалић, *Манастир Тамна*, Споменик САН ХСIX, Београд 1950.
22. Мил. С. Филиповић, *Почеци и прошлост Зворничке епархије*, Богословље, година VIII (XXIII), свеска 1 и 2, Београд 1964, 49–128.
23. Милена Мартиновић, *Рукописне књиге манастира Рођења Пресвете Богородице на Цетињу*, Докторска дисертација одбрањена 30.9.2016, на Филозофском факултету Универзитета у Београду.
[<http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/7922> (19.11.2018)]
24. Мр Мирко Бабић, *О ископавањима у манастиру Тавна код Бијељине (прва археолошка запажања)*, Српска вила, часопис за књижевност, умјетност и науку, година I, бр. 1, Бијељина 1995, 152–159.
25. Олга Зиројевић, *Манастири у светлу турских пописа*, Саопштења, година XX–XXI, Београд 1988–89, 231–235.
26. Петар С. Иванчевић, *Манастир Св. Тројице Тавна цртице из историје српске цркве*, Голуб, година XXVII, бр. 7, Сомбор 1905, 104–107.
27. Петар Н. Јовановић, *Из прошлости манастира Тавне и верзија о скривници у њему*, Гласник, службени лист Српске православне патријаршије, година XVIII, бр. 15, Сремски Карловци 1927, 231–234.
28. Петар Момировић, Љупка Васиљев, *Ћириличке рукописне књиге цетињског манастира XIV–XVIII вијек*, Цетиње 1991.
29. Радоман Станковић, *Рукописне књиге Музеја Српске православне цркве у Београду*, водени знаци и датирање, Београд 2003.
30. Сава Епископ шумадијски, *Српски јерарси од девог до двадесетог века*, Евро, Београд, Унирекс, Подгорица, Каленић, Крагујевац 1996.
31. Т. Суботин-Голубовић, *Српско рукописно наслеђе од 1557. године до средине XVII века*, САНУ посебна издања, Књига DCXL, Одељење језика и књижевности, књига 51, Београд 1999.